

В.О. МАТРОСОВА, к.е.н., доц. НТУ «ХП»

О.Д. МАТРОСОВ, к.е.н., доц. НТУ «ХП»

СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ОСНОВА УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Управління та оцінка інноваційним потенціалом потребує визначення його поняття та складу. У статті уточнені поняття та складу інноваційного потенціалу, запропонована структура даної економічної категорії. Розглянуті питання взаємозв'язку та взаємозалежності структурних компонентів інноваційного потенціалу. Окремо надана характеристика елементів ресурсної складової інноваційного потенціалу.

Management and evaluation of innovative potential requires determination of its concept and composition. The article clarified the to the definition of innovation and capacity, the proposed structure of this economic category. The questions of interaction and interdependence of structural components of innovative capacity. Separately, the characteristics of the constituent elements of the innovation potential of the resource.

Ключові слова: Інноваційний потенціал, інноваційна діяльність, інноваційний процес, науково-технічний потенціал, освітній потенціал, інвестиційний потенціал, ресурс, сегмент.

Постановка проблеми. Економічне зростання, забезпечення сталого розвитку виробництва та підвищення рівня життя населення є найважливішими завданнями сучасної України. Провали в економіці та наслідки економічної кризи поставили країну на грань національної безпеки та виживання. У таких умовах перед Україною стоїть задача формування національної моделі розвитку, яка б сприяла ефективному використанню потенціалу та пошуку достойного місця у світовому співтоваристві. Забезпечення високих темпів та якості економічного розвитку базується на загальному підвищенні конкурентоспроможності та активізації інноваційних процесів. На розвиток економічної системи суттєво впливає розвиток інноваційного потенціалу. Поняття «інноваційний потенціал» стало концептуальним відображенням інноваційної діяльності. Оскільки при проведенні дослідження не було виявлено чіткого визначення поняття та складу інноваційного потенціалу, постала необхідність у формуванні цих базових питань з ціллю дієвого управління інноваційною діяльністю на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «потенціал» широко використовується в економіці. У загальнонауковому контексті воно найчастіше пов'язується з поняттями «сила» або «міцність» і тому термін «потенціал» традиційно застосовується для характеристики засобів, запасів, джерел або можливостей, які можуть бути використані для вирішення певного завдання або досягнення певної цілі у діяльності підприємства [1].

Наприкінці ХХ століття вийшло багато публікацій щодо різноманітних аспектів

потенціалу і сформувалася теорія потенціалу економічних систем. В економічному контексті потенціал підприємства трактується по-різному: від надзвичайно вузького розуміння як річний обсяг виробництва, який можливий за умови повного використання виробничої потужності підприємства при існуючому організаційно-технічному рівні, як спроможність, внутрішній ресурс системи, енергія, які можуть бути мобілізовані для досягнення певних цілей за певних умов [2] і навіть до всеосяжних категорій – як соціально-економічна система [3].

Найбільш узагальнене тлумачення визначення поняття «потенціал підприємства» надає В.І.Хомяков: потенціал підприємства – це сукупність його можливостей у якій-небудь галузі для досягнення конкретних цілей [4].

Подальші дослідження в межах теорії потенціалу економічних систем призвели до розгляду окремих видів потенціалу: конкурентоспроможного, стратегічного, підприємницького, маркетингового, виробничого, людського, економічного, ринкового.

Своїми дослідженнями у питаннях інновацій та інноваційного потенціалу широко відомі такі російські вчені: Ю.В. Яковец, С.Ю. Глаз'єв, О.Н. Фолом'єв, В.І. Кушлін, В.О. Москвін, О.Н. Цветков, В.Д. Андріанов, П.Н. Завлін, А.В. Васил'єв, В.В. Горшков, Є.А. Крєтова, Е.А. Уткін, Г.І. Морозова, Н.І. Морозова, О.І. Пригожин, Г.І. Жиц та інші.

Інноваційний потенціал представляється як «накопичена певна кількість інформації про результати науково-технічних робіт, винаходів, проектно-конструкторських розробок, зразків нової техніки і продукції» [5], або тлумачиться як «система чинників і умов, необхідних для здійснення інноваційного процесу» [6], що значно спрощує дійсність, а також звужує сферу вживання цієї важливої категорії.

У визначенні інноваційного потенціалу як «здатності різних галузей народного господарства виробляти наукоємну продукцію, що відповідає вимогам світового ринку» [7], ця категорія прив'язана до конкретного рівня (народне господарство), що також звужує сферу її вживання. Крім того, в цьому випадку з розгляду випадають організаційні інновації і інновації-послуги.

У цих і інших визначеннях інноваційного потенціалу, як правило, розкривається одна або декілька суттєвих характеристик даного явища. В одному випадку акцент переноситься на інституційні структури або засоби формування потенціалу, в іншому йде прив'язка до конкретного рівня (підприємство, національна економіка і так далі).

Таке визначення, як «інноваційний потенціал містить невикористані, приховані можливості накопичення ресурсів, які можуть бути приведені в дію для досягнення цілей економічних суб'єктів» [8], також свідчить про наявність неоднозначності в розумінні суті інноваційного потенціалу. Дана обставина значною мірою ускладнює розробку практичних рекомендацій з формування і ефективного використання інноваційного потенціалу і, таким чином, негативно позначається на кінцевих

результатах інноваційної діяльності.

Відмічене обумовлює необхідність проведення додаткового дослідження інноваційного потенціалу як об'єкту управління (оскільки не можна управляти тим, суть чого не розкрита або розкрита не повною мірою), при цьому уточненню насамперед підлягають зміст і класифікація інноваційного потенціалу.

Досить прозорими і повними в питаннях дослідження інноваційного потенціалу можна вважати висновки Г.І.Жиц [9]. На його думку, під інноваційним потенціалом розуміється кількість економічних ресурсів, які в кожен конкретний момент суспільство може використовувати для свого розвитку. Ці ресурси розподіляються між трьома основними секторами (сегментами, напрямками) макросистеми: науково-технічним, освітнім, інвестиційним. В результаті цього розподілу формуються: науково-технічний потенціал (сегмент або комплекс), освітній потенціал (сегмент або комплекс), інвестиційний потенціал (сегмент або комплекс). Сукупність названих сегментів складає інформаційну базу інноваційного потенціалу макросистеми.

При цьому підході доцільно вважати інноваційним потенціалом не всю кількість ресурсів, які суспільство передбачає використовувати для свого перспективного розвитку, а тільки ту їх частину, яка може бути використана для збільшення об'ємів або поліпшення якості кінцевого вжитку. При цьому слід мати на увазі, що динаміка кількісних і якісних показників вжитку повинна здійснюватися на користь споживачів, а не виробників. Слід зазначити, що існують значні проблеми, пов'язані з розділенням кінцевого споживання на індивідуальне (приватне) і колективне (суспільне), але в даному випадку важливішою є необхідність дотримання раціональних пропорцій між кінцевим і проміжним вжитком.

Науково-технічний сегмент інноваційного потенціалу забезпечує появу нового. Освітній сегмент робить можливим дифузю нового і його продуктивне використання. Інвестиційний сектор перетворює нове безпосередньо в інновацію. Таким чином, величина інноваційного потенціалу розраховується як сукупний підсумковий результат роботи трьох наступних сегментів інноваційного потенціалу: наука – освіта – інвестиції. Проте ця сума не гарантує здобуття необхідного результату методом прямого додавання, а визначається як середній результат їх взаємного впливу.

У виявленні суті інноваційного потенціалу не менш цікавий підхід С.І. Кравченко і І.С. Кладченко [10]. За їхньою думкою, поглиблений аналіз суті і змісту категорії «інноваційний потенціал» доцільно здійснювати, спираючись на змістовні категорії – «потенціал» і «інновація». Так, поняття «потенціал» походить від латинського слова «potentia», яке означає силу, потужність, можливість, здатність, що існує в прихованому вигляді і здатну виявитися при певних умовах. У певному сенсі – це міра можливого прояву якої-небудь дії, якої-небудь функції. Інколи під «потенційною енергією» мають на увазі будь-яку енергію, яка міститься в системі в прихованому вигляді. У ширшому сенсі потенціал – це сукупність чинників, що є в

наявності, і які можуть бути використані та приведені в дію для досягнення певної мети, результату.

Таким чином, поза прив'язкою до конкретної сфери, потенціал можна розглядати як здатність матерії переходити від можливості до реальності, від одного стану в інше (наприклад, від старого до нового) [10]. При цьому потенціал – це міра єдності досягнутого, яке може бути використане з певною метою, і можливого, тобто досяжного при певних умовах.

Сучасні українські автори визначають інноваційний потенціал «як сукупність елементів, які необхідні для вирішення певних виробничих проблем, і готовність суб'єкта господарювання до їх вирішення. Розрізняють інноваційний потенціал економічно-господарської системи, галузі, регіону та окремого підприємства. Інноваційний потенціал окремого підприємства залежить від його виду діяльності, інноваційної можливості, здатності та сприйнятливості до впровадження інновацій та його інноваційної активності.» [11].

Невирішені складові загальної проблеми. Незважаючи на достатність уваги до теоретичних та практичних питань інноваційного потенціалу існуюча інформація не містить системного характеру, має дискретний та неоднозначний характер. Найчастіше інноваційний потенціал ототожнюють з науково-технічним потенціалом. У визначенні інноваційного потенціалу розкривається одна або кілька суттєвих характеристик даного явища.

Формування цілей статті. Невирішені питання теоретичних досліджень обумовлюють необхідність проведення додаткового дослідження інноваційного потенціалу як об'єкту управління, оскільки неможливо управляти тим, сутність чого не розкрита або розкрита не у повному обсязі. Ціллю даної статті є уточнення поняття та складу інноваційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорію «інноваційний потенціал» можна трактувати як здібність системи до трансформації фактичного порядку речей в новий стан з ціллю задоволення існуючих або нових потреб (суб'єкта-новатора, споживача, ринку і тому подібне). Ефективне використання інноваційного потенціалу робить можливим перехід від прихованої можливості до явної реальності, тобто з одного стану в інше, від традиційного до нового.

Потенціал – це не просто показник, який характеризує стан об'єкту (системи), а категорія, яка одночасно відображує сутність методологічних основ безлічі реальних процесів і явищ. Саме такий підхід дає можливість адекватно відображати не лише ту або іншу ситуацію, ті або інші стосунки, але і процеси, тенденції їх розвитку і, таким чином, ефективність функціонування економічної системи в цілому. Інноваційний потенціал – це економічна категорія, яка характеризує здібності системи до зміни, поліпшення, прогресу.

Структура інноваційного потенціалу може бути представлена єдністю трьох його складових, які співіснують взаємно, передбачають і обумовлюють один одного і виявляються при використанні як його триєдина сутність: - ресурсною; -

внутрішньою; - результативною.

Ресурсна складова інноваційного потенціалу є свого роду «плацдармом» для його формування. Вона включає наступні основні компоненти, що мають різне функціональне призначення: матеріально-технічні, інформаційні, фінансові, людські і інші види ресурсів. Ресурсна складова має базовий характер, тому буде доречним розглянути кожний її елемент окремо:

1. Матеріально-технічні ресурси, які є речовою основою, визначають техніко-технологічну базу потенціалу, яка згодом впливатиме на масштаби і темпи інноваційної діяльності. У свою чергу саме вони формуються в галузях, що виготовляють засоби виробництва, які шляхом вживання нових технологій закладають в них потенційні можливості, що реалізуються або не реалізуються згодом.

2. Інформаційний ресурс, наступна компонента ресурсної складової, – це такі її активні форми як бази знань, моделі, алгоритми, програми, проекти і так далі. Подібно до ферменту переводить матеріальні чинники з латентного стану в активний. Даний вигляд ресурсів, на відміну від інших, практично невичерпний. З розвитком суспільства і активізацією використання знань запаси інформаційного ресурсу не зменшуються, а навпроти, збільшуються. При цьому цей вид ресурсів не самостійний і сам по собі має лише потенційне значення, лише об'єднавшись з іншими ресурсами – досвідом, працею, кваліфікацією, технікою, технологією, енергією, сировиною, він з'являється у «кінетиці» як рухова сила інноваційного потенціалу.

3. Фінансові ресурси входять до складу ресурсної складової інноваційного потенціалу як органічна єдність готівкових ресурсів і невикористаних можливостей їх альтернативного вкладення. Таким чином, вони характеризуються сукупністю джерел і запасів фінансових можливостей, які є у наявності і можуть бути використані для реалізації конкретних цілей і завдань. При цьому об'єм фінансових ресурсів відображує фінансову потужність, здатність системи брати участь у створенні матеріальних благ і надання послуг.

Фінансові ресурси, окрім функції забезпечення, виконують і страхову функцію, безпосереднім чином дублюючи, а також вимірюючи у грошових одиницях матеріально-технічні, інформаційні, людські та інші ресурси, що входять до складу інноваційного потенціалу. Таким чином, значення цього ресурсу неоднозначне. З одного боку, через свою обмеженість він змушує шукати більш економічний варіант, виходити з того, що є, інтенсифікувати використання наявних чинників, тобто приводить в рух всю систему. З іншої – його лімітований характер може загальмувати або погасити формування і реалізацію самого інноваційного потенціалу. Проте, одне залишається безперечним – цей вигляд ресурсів безпосереднім чином (якісно і кількісно) впливає на інноваційний потенціал.

4. Людський ресурс (капітал, чинник) є наступною компонентою ресурсної складової інноваційного потенціалу, який не просто виконує забезпечуючу функцію,

як всі попередні, а виступає головною креативною силою, оскільки все народжується саме в головах людей. Це сукупність проінвестованих суспільно доцільних виробничих і загальнолюдських вмінь, знань, здібностей, якими володіє людина, які їй належать, невіддільні від неї і практично використовуються у повсякденному житті. Важливим є те, що вказана компонента має безпосередній вплив не лише на ресурсну складову інноваційного потенціалу, але і на внутрішню і особливо результативну.

Другою складовою інноваційного потенціалу є внутрішня складова – так званий «важиль», який забезпечує дієздатність і ефективність функціонування всіх попередніх елементів. В цілому, вказана складова характеризує можливість цілеспрямованого здійснення інноваційної діяльності, тобто визначає здатність системи на принципах комерційної результативності залучати ресурси для ініціації, створення і поширення різного роду новин. Таким чином, внутрішню складову можна охарактеризувати через процеси створення і впровадження нового продукту, забезпечення взаїмозв'язку новатора як з наукою, що надає прогресивні ідеї, так і з ринком, споживаючим готовий продукт, а також методи і способи управління інноваційним процесом.

Вказана складова є досить складною і важливою, і тому для детального її аналізу окремі автори пропонують використовувати структурно-інституційний і функціональний підходи. При цьому структурно-інституційний підхід вичленяє структуру інноваційної діяльності з точки зору системи інституційних суб'єктів, що її здійснюють, а також економічні зв'язки із зовнішніми для неї сферами – наукою і виробництвом. Функціональний підхід виявляє тимчасові закономірності інноваційного процесу – виробництво інноваційного продукту, його обмін, розподіл, вжиток і відновлення циклу інноваційного процесу, за яке і відповідає внутрішня складова інноваційного потенціалу.

Третьою складовою інноваційного потенціалу є результативна складова, яка виступає віддзеркаленням кінцевого результату реалізації наявних можливостей у вигляді нового продукту, отриманого в ході здійснення інноваційного процесу. Таким чином, вона – свого роду цільова характеристика інноваційного потенціалу.

Важливість цієї складової і доцільність відособленого виділення підтверджується тим, що її збільшення, у свою чергу, сприяє розвитку останніх складових (наприклад, ресурсної). Іншими словами, результативна складова є результатом кількісної і якісної зміни, несе в собі потенційні можливості виводу на новий рівень функціонування як інноваційного потенціалу, так і системи в цілому.

Тісний взаємозв'язок ресурсної, внутрішньої і результативної складових інноваційного потенціалу визначає необхідність виявлення на практиці їх оптимального співвідношення, виходячи з ролі і значущості, яку вони грають у формуванні і розвитку потенціалу. Так, наприклад, незначна питома вага ресурсної складової, як правило, обумовлена більшим значенням якісних змін, чим кількісними. При цьому обмеженість необхідних ресурсів часом і простором може

бути повністю або частково подолана інтенсифікацією їх використання, вживанням нових методів організації процесу, пошуком нових джерел їх залучення. Існує певна межа відхилення величини складових інноваційного потенціалу від оптимального рівня. Тобто подальша зміна якого-небудь елемента спричиняє за собою або зниження віддачі від нього самого, або зменшення ефективності функціонування останніх елементів, оскільки всі вони існують в системній єдності.

Охарактеризувати досліджуваний об'єкт можна шляхом виділення різних його видів за допомогою класифікації. Проте відносно інноваційного потенціалу слід зазначити, що неоднозначність і складність даної категорії ускладнює виділення незалежних його видів і, таким чином, робить неможливим формування чіткої єдиної класифікації. Необхідно відзначити, що повне перерахування всіх можливих видів інноваційного потенціалу у вигляді класифікації, найбільшою мірою співпадаючого з реальністю і поставленим завданням, неможливе. Кожен регіон або підприємство само (у залежності від призначення і умов функціонування) має право формувати власну класифікацію, найбільшою мірою близьку до реальності та поставлених завдань.

Висновки. Теорія інноваційного потенціалу як основи інноваційної діяльності не має на цей час системного характеру та чіткої структури. Досі не існує остаточного визначення «інноваційного потенціалу», який міг би бути прийнятий за основу. Склад цього базового поняття також має різні авторські тлумачення та спірний характер. У статті запропоновано визначення «інноваційного потенціалу», як загальної економічної категорії, надана його структурна характеристика. Окремо розглянуті елементи ресурсної складової інноваційного потенціалу.

Теоретичні та методологічні положення інноваційного потенціалу потребують подальшого дослідження та поглибленого вивчення матеріалу попередніх досліджень. Ціллю подальшої роботи має стати розробка методологічної концепції інноваційного потенціалу як основи управління інноваційною діяльністю.

Список літератури: 1. Бизнес: Оксфордский толковый словарь. Англо-русский. – М.: Прогресс-академия, РГГУ, 1995. – 734с. 2. Ромашова И. Инновационный потенциал предприятия / И.Ромашова. – Режим доступа: // <http://www.birzhaplus.ru/print.php?9566>. 3. Клейнер Г.Б. предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегия, безопасность / Клейнер Г.Б., Тамбовцев В.Л., Качалов Р.М. – М.: Экономика, 1997. – 286с. 4. Хомяков В.І. Формування конкурентоспроможності підприємницького потенціалу підприємства (теоретичні аспекти) / В.І.Хомяков, Т.Г.Вяткіна, П.С.Вяткін // Прометей. Рег.зб.наук.праць з економіки. Вип.1(19). – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2006. – С.163-166. 5. Данько, М. Инновационный потенциал в промышленности Украины / М. Данько // Экономист. – 1999. – № 10. – С. 26 – 32. 6. Николаев, А.И. Инновационное развитие и инновационная культура / А.И. Николаев // Наука и наукознание. – 2001. – № 2. – С. 54– 65. 7. Рынок: Бизнес. Коммерция. Экономика : толковый терминологический словарь / сост. В.А. Калашников ; под общ. ред. А.П. Дашкова. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Маркетинг, 1998. – С. 131. 8. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность / Д.И. Кокурин. – М. : Экзамен, 2001. – С. 111. 9. Жиц Г.И. Инновационный потенциал / Г.И. Жиц. – Саратов : Саратов. гос. техн. ун-т, 1999. 10. Кравченко С.И. Исследование сущности инновационного потенциала / С.И. Кравченко, И.С. Кладченко // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия экономическая. – Донецк : ДонНТУ, 2003. – Вып. 68. – С. 88 – 96. 11. Каюда О.П., Колесніченко В.Ф. Інноваційна діяльність: від оцінки привабливості до інвестиційного забезпечення. Монографія. Харків: ХНЕУ, 2009. – 276 с.

Подано до редакції 01.04.2011